

A

Zərbaycan mətbuatının 150 illik tarixi azad sözün, milli düşüncənin və mərifçilik hərəkatının təntənəsidir. Zamanın axarında ideyalar doğulub, millətin rühuna işq saçılan fikirlər yaranıb. Həsən bəy Zərdabının "Əkinçi" si ilə başlanan yol zaman-zaman küləklər, qasırğalara tus golso də, yönünü dəyişməyib, əqidəsindən dönməyib. 150 ilde mətbuat xalqın səsini əvvərlərək onu bütün ələmdə esitdirib.

Azərbaycan mətbuatı bir məktəb oldu - burada oxuyanlar isə jurnalist, ziyanlı, maarifçi, bəzən də inqilabçı kimi yetişdilər. Bugünkü mətbuat da onların yaradıldığı onunaya söyklənir. Biz bu yolu keçənlərin, qələmini silahla əvvərlərin zəhmətini unutmamalıyq. Qünkü bu 150 illik yol millətin oyansız yoldur.

Milli mətbuatımızın 150 ilinə bir daha işq salmaq üçün əməkdar jurnalist, qəbəqcə təhsil işçisi, BDU-nun professoru Həmid Vəliyevlə həmsəhəb olduq və bir neçə sualları ona müraciət etdik:

bele deyil. Həmin dövrə həm xarici ölkələrdə, həm də Rusyanın özündə fərdi metbuat nümunələri mövcud idi. Yəni qəzetlər ayrı-ayrı şəxslərin təşəbbüsü ilə nəşr edildi. Bu mənada "Əkinçi" qəzetini də fərdi jurnalisticanın da ən gözəl nümunəsi hesab etmek olar. Çünkü o dövrə dövlətin heç bir maliyyə dəstəyi olmadan bu qəzeti bütün yükünü Həsən bəy Zərdabi özü çəkirdi. Demək istəyirəm ki, yubileyər əsində bir növ hesabat xarakteri daşıyır. Bu cür yubileyərlə bağlı olan şəxslər və qurumlar fealiyyətləri barədə hesabat

də bir mövzu verilmişdi və mən o sahədə ciddi şəkildə işləmişdim. Tiflisdə uzun müddət yaşamağım ve elə orada da Azərbaycan mətbuatının ilk dövrləri ilə bağlı araşdırımlar aparmağım bu mövzunu öyrənmeyimə yardım etdi.

Harada yaşamağınızdan asılı olmayaraq istər burada, istərsə də Tiflisdə həmin dövrədə şəhər mədəni və maarif mühiti baxımdan mühüm əhəmiyyət daşıyırı. Almanların da maraq göstərdiyi bu bölgədə müxtəlif mədəniyyətlər qaynayıb-qarıştı. Tiflisdə azərbaycanlılar da yaşayırı və Azərbaycan di-

İctimai fikrin və maarifçiliyin tamalı

- Həmid müəllim, Azərbaycan milli mətbuatının təməlini qoynan "Əkinçi" qəzetinin nəşrinən bu güna qədərki dövrü necə xarakterizə etmək olar?

yaradıldı. Bəs niye məhz Tiflis seçildi? Çünkü həmin dövrə Tiflis Qafqazın inzibati mərkəzi idi və burada Rusyanın Qafqaz üzrə canışını yerləşirdi. Ona görə də mətbuat organını elə Tiflisdə açmaq qərarına geldilər.

Nədənsə bu qəzetlə bağlı lazımi seviyyədə tədqiqat aparmamışq. Bunun səbəbi çox güman ki, həmin qəzeti nüsxələrinin əlimizdə olmamasıdır. Halbuki qəzet çar Rusiyası dövründə bəlkə də sonrakı sovet dövrləri ilə müqayisədə daha yaxşı yayılmışdı. Baxmayaraq ki, Azərbaycan dilində çıxarıdı, nədənsə bu qəzet mətbuat tariximizdə 1875-ci ildə başlayan mərhələ qədər diqqətdə saxlanılmayıb. Əldə olan məlumatlara əsasən həmin qəzeti ilk nömrələrini indiki Sankt-Peterburg şəhərində arxivlərde tapmaq mümkündür. Hətta bir faktı da qeyd etmək lazımdır: 1845-ci ildə daha bir qəzet işq üzü görmüşdü. Bu qəzete "Qafqazın bu tərəfinin xəbəri" adı verilmişdi. Qəzeti Azərbaycan dilində ilk nömrəsi o vaxt Tiflisdə tapılmış və həmin material əsasında gürcü müəllif tərəfindən məqalə yazılmışdı. Həmin məqalə Elmlər Akademiyasının xəberlərində çap olunmuşdu. Əslində, 1845-ci ildə nəşrə başlayan bu rəsmi qəzet bu dildə yayılmış ilk nümunələrdən biri hesab oluna bilərdi. Bəli, bəlkə də o dövrə Azərbaycan türkçəsi mükəmməl deyildi, amma fakt olaraq qəzet bu dildə çap olunmuşdu. Bu səbəbdən biz deyə bilerik ki, qəzetçilik tariximiz daha qədim dövrlərdən başlayır. 1875-ci ildə nəşrə başlayan "Əkinçi" qəzeti əhəmiyyəti böyükdür. "Əkinçi" qəzeti inforasiya siyaseti diqqətəlayiqdir. Burada, xüsusilə də xarici xəbərlərə geniş yer veriliirdi. Məsələn, Türkiye ilə Balkanlarda gedən mühəribələrin gedisi mütəmadi olaraq oxuculara çatdırıldı. "Əkinçi" bu xəbərləri əsasən İngiltərənin nüfuzlu "Times" qəzətindən götürür və öz sehifələrində dərc edirdi.

Şimalı Azərbaycan, yeni bugünkü Azərbaycan Respublikasının ərazisi XIX əsrin əvvəllerində Rusiya imperiyasının tərkibinə daxil oldu. Digər hissə Cənubi Azərbaycan isə İranın (o dövrədəki Qacarlar dövlətinin) sərhədləri daxilində qaldı. 1828-ci ildə baş verən bu tarixi dəyişiklərdən sonra 1829-cu ildə çar Rusiyası tərəfindən bir qəzetiň nəşrinə qərar verildi. Bu qəzeti Tiflisdə

təqdim etməlidir. Məsələn, Bakı Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsi də bu baxımdan bir hesabat verməlidir. 150 il ərzində Azərbaycan mətbuatı necə inkişaf edib, bu gün hansı mərhələdədir, bunlar araşdırılmalı və qiymətləndirilməlidir. Biz milli mətbuatımızın tarixini əhətə edən dərsliklər yazmalyıq. Bu tarixi tələbələri düzgün və dölgün şəkildə təqdim etməliyik. Doğrudur, bununla bağlı cəhdələr olub.

Məsələn, sovet dövründə bu sahədə çalışan Nəriman Zeynalov o zamanlar "Kommunist" qəzətində kənd təserrüfatı şöbəsinin müdürü vəzifəsində işləyirdi. Nəriman Zeynalov bu mövzuda bir kitab da yazmışdı və həmin əsər o dö-

li geniş yayılmışdı. Bu sebəbdən bəzi gürcü ziyalıları da dilimizi bilirdi. Tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, həmin ziyalılardan biri də Azərbaycan dilini bildiyinə görə Mirzə Fətəli Axundzadənin "Sərgüzəsti-vəziri-xani-Lənkəran" komediyasını gürcü dilinə tərcümə etmişdi. Bu tərcümə o dövrədə Azərbaycan ədəbiyyatının Cənubi Qafqazda tanıdlmasına mühüm töhfə vermişdi.

Burada yenidən "Əkinçi" qəzeti qayıtmalı yeri dəşər. "Əkinçi" də beynəlxalq hadisələrə ciddi diqqət yetirilir. Xüsusilə də qəzeti 1876-ci ilin yanvar nömrəsində "Times" qəzeti istinadən maraqlı bir məktub çap olunmuşdu. Məktubda yazılmışdı ki, "Əkin-

rədə mətbuat tarixi haqqında mühüm mənbələrdən biri sayılır. Lakin sovet ideologiyası dövründə yazılın kitablar əksəriyyəti marksizm-leninizm nəzəriyyəsinə əsaslanırdı. Buna görə də həmin əsərlər bu gün yenidən işlənməli və ideoloji təsirlərindən təmizlənərək obyekтивləşdirilməlidir. Bakı Dövlət Universitetində fəaliyyət göstərən Milli mətbuat tarixi kafedrası bu istiqamətdə bir sıra işlər görüb. Məsələn, Şirməmməd Hüseynov o dövrə bu kafedrada çalışırdı və konkret planlar hazırlamış, mövzu bölgüsü aparmışdı. Hətta mənə

"redaksiyasına "Times" qəzetiindən türk dilinə tərcümə olunmuş bir kitabın müəyyən hissəsi göndərilib. Məqsəd o idi ki, bu hissələr redakte olunsun və qəzet sehifələrində dərc edilsin. Bu fakt da göstərir ki, "Əkinçi" qəzetiin beynəlxalq mətbuatla müəyyən əlaqələri olub və bu həmin dövr üçün olduqca mühüm hadisə sayılırdı. Bəs bu hansı əsərdir? Niye məhz Həsən bəy Zərdabiyə göndərilib? Bu suallar ətrafinda ciddi düşünmək lazımdır. Əlimizdə bu məsələ ilə bağlı konkret sənəd yoxdur. O zaman arxivlərə üz tutmalı,

tədqiqat aparmalıq. Bu sənədlər həle ki, heç kim tərəfindən aşkarlanmayıb və yazıya alınmayıb. Bizim yegane yoluzum Londona getmək və orada, "Times" qəzetiin redaksiyasına müraciət etməkdir.

"Əkinçi" qəzetiin müəyyən nömrələri gizli yollarla Osmanlı Türkiyəsinə göndərilirdi. Lakin o dövrə Osmanlı Daxili İşlər Nazırlığı sərhəddən keçən qəzətləri ciddi nəzarətdə saxlayırdı. Gəndərilen materiallar, xüsusən də "Əkinçi"nin nömrələrinin yalnız bir nüsxəsini sultana təqdim olunur, qalanları isə yandırılırdı. Həmin dövrə İngiltərədə "Times" qəzetiin redaktoru Lili (tam adı dəqiq bilinmir) idi. Qəzeti istinadən maraqlı bir məktub çap olunmuşdu. Məktubda yazılmışdı ki, "Əkin-

lilik bərpə olundu qədən sonra vəziyyət dəyişdi. Lakin bu dövrən sonra, fikrimcə, Azərbaycanda qəzətlərin çoxu bir-birini təkrar edirdi. O vaxt bir qəzet tanıdırımdı ki, oxucular həmin qəzətlərə böyük maraq göstərildilər. Bu qəzətlərdə həm Azərbaycan, həm də rus dillərdə materiallar dərc edirdi. Məqalələrdə milli ruhun yüksəlişi, maarifçilik meyləri və ictimai məsələlərə yanaşma aydın hiss olunurdu. Əgər o dövrə qəzətlər sadece rəsmi məlumatları təqdim etsəydi, heç kim maraq göstərməzdilər.

Ədəbiyyatla bağlı mətbu organelarda da maraqlı yazıların axtarışı vacibdir. Bizim jurnalistlər təşəbbüskar olmalı, qəzətlərdə dolğun, oxunaqlı materiallar təqdim etməlidirlər. Bəzən tədbirlər və görüşlər haqqında uzun danışılır, amma nəticə olmur. Belə məqalələr həm oxunmur, həm də oxucunu yorur. Oxucunun qəzətə marağının azalmasının səbəbi də budur, oxuduğunda yeni və faydalı heç nə tapmir. Qəzətləri elə təqdim etmək lazımdır ki, hər biri oxucu üçün maraqlı və dəyərlidir.

- Müasir mətbuatımızda əsasən nələrə diqqət etmək lazımdır?

– Biz beynəlxalq əlaqələrə, həmçinin qəzətlərin keyfiyyətində diqqət yetirməliyik. Qəzətlər millətimizin tarixinin aynasıdır. Xüsusilə, qəzetiñ dizaynına, gözəlliyyinə fikir vermək lazımdır. Rəngli şəkillərin keyfiyyəti çox vacibdir.

Jurnalistika yaradıcı sahədir. Jurnalistlər öz işlərinə məsuliyyət və yaşaş malı, qəzətlərin oxunaqlı olması üçün çalışmalıdırlar ki, oxucular qəzeti maraqla və həvəsə oxusunlar. Bəzən maraqlı mövzular, təkrar xəbərlər çap olunur, bu da oxucunun diqqətini çəkmir.

- Cox sağ olun.